

MARTON JÓZSEF

Az 1700 éves milánói rendelet

Abstract: Emperor Constantine the Great and Licinius issued the Edict of Milan (*Edictum Mediolanense*) 1700 years ago. This Edict warranted freedom to the Christians living in the Roman Empire. At that time Christians were the 10% of the total population. They had an important role later on, due to the policy of Emperor Constantine who supported the Christians without persecuting the pagans. The Edict of Milan resulted in the most important ideological and political turn in the history of Europe. Not only had it warranted the prosperity and evolvement of Christianity, but it founded the European culture built on Christianity.

Keywords: Constantine, Maxentius, Milvius, Milan, Rome, Eusebios, Lactantius, Christianity, freedom, rights.

Egyes nyugati történészek szerint Nagy Konstantin szerepe annyira sorsdöntő volt, hogy a kereszténység neki köszönheti végleges szabadságát. Mások árnyaltabban fogalmazzák, Konstantin realitás-érzékét emelik ki, hiszen felismerte a pogányság idejétmúlt korhadtságát és a kereszténység életerejét, meglátta a kereszténységben a birodalom szilárd eszmei alapját. Igaz, erre a felfedezésre részben már más társuralkodók is eljutottak, és ha Konstantin nem hozta volna meg a döntését, valamelyik utóda biztosan megtette volna.¹

A Római Birodalomban Galerius augusztusnak 311-ben bekövetkezett halálával a politikai események alakulásai Konstantinnak kedveztek. Míg Keleten 312-ben Licinus és Maximinus Daia augusztusok feszültek egymásnak, addig Konstantin gyors

---

¹ SZÁNTÓ Konrád: *A katolikus egyház története* I. Ecclesia Kiadó. Budapest 1983. 137.

csapatmozdulatokkal és rajtaütésszerű győzelmekkel Róma alá érkezett, hogy Maxentiust megfossa trónjától. Azon a bizonyos döntő napon, 312. október 28-án, Róma északi kapujától kb. 6 km-re katonai összetűzésre került sor Konstantin csapatai és Maxentius előretolt egységei között. De ez csak előcsatározás volt, még nem volt minden eldőlvé. Főképpen azért nem, mert Maxentius Róma magas, aurelianus falainak védelmében szállhatott volna szembe Konstantinnal. Az ókori szerzők sem találnak magyarázatot Maxentiushoz a falakon kívüli hadi vállalkozására. Feltételezik, hogy hallgatott a pogány papi tanácsra és a jóslatokra, és rosszul ítélve meg a helyzetet, praetorianus csapataival nyíltan szembeszállt Konstantinnal. A nyílt ütközet nagy felfordulásában a Tiberisbe zuhant és életét vesztette. Ezzel eldőlt a Milvius híd előtt lezajlott csata. X. Szent Piusz pápa a milviusi híd előtti ütközet 1600. évi évfordulóján kiadott emlékiratában úgy fogalmazott, hogy itt kezdődött a kereszténység diadala.²

Nagy kérdés marad, hogy Konstantin milyen „istenhez” imádkozott a Nyugat feletti uralmáért vívott küzdelmében. Lehetséges-e, hogy a Maxentius feletti győzelmét a keresztények Istenének tulajdonította?

Az első keresztény császár megtérését és az „in hoc signo vinces = Touto nika!” csodát az újkori felvilágosulás után Jakob Burckhardt (1818–1897) művészettörténésszel az élen (Die Zeit Constantins des Grossen, 1853) kétségbe vonják, tagadva Eusebios dokumentumait és Lactantius állításait. Ezek a történészek nem veszik figyelembe a Kr. u. 4. század észjárását, és a korabeli emberek vallási érzékét. Még azt a tényt is lesöprik, hogy a császár váratlanul, egyik napról a másikra a kereszténység mellé

² BRANDT, Hartwin: *Nagy Konstantin, az első keresztény uralkodó*. Gabo Kiadó. Budapest 2007. 55–56.

állt, pedig azt okmányyszerűen igazolják az állami pénzérmekek, feliratok stb. ábrázolásai.³

Kérdésünk tehát: volt-e előzménye Konstantin megtérésének?

Amikor Konstantin fiatalemberré vált, 300 körül, a régi vallások sokasága elhalványodott ugyan, de maga a vallásos érzés még erőteljesebb lett a korabeli nemzedékben. Amint az élet minden területén, ugyanúgy a vallások esetében is egy egyesülési folyamat észlelhető. Ebből az összeolvadásból két helyen rést ütött az egyistenhit. Ezek közül az egyik a Napisten kultusza volt, melyet a császári valláspolitikai is támogatótt, a másik pedig a kereszténység volt, mely hátrányt szenvedett a császárságtól.⁴

Nyilvánvaló, hogy Konstantin rokonszenvezett a szinkretista ízű monoteizmussal; 310-ben a Sol Invictus-t mint minden isten fölött álló legfőbb istent védőistenül választotta magának. Még a milviusi nagy diadala után egy ideig sem szakadt el a napkultusztól. Ez akkor, a sokistenhit összeolvadásának a korszakában, természetes jelenségnek számított, csak a mai ember számára látszik lehetetlennek. Az viszont tényként kezelhető, hogy Konstantin Maxentiussal való összeütközéskor személyes vallási fejlődésének újabb állomásához érkezett. Gondolkodásában a Napisten varázsa egyre gyengült, és annál nagyobb erővel tört felszínre benne a kereszténység iránti vonzódása. Rokonszenvét a kereszténység felé erősítette a döntő összecsapás előtti álma,⁵ melyben arra kapott intést, hogy a keresztények égi Istenének és üdvösséget hozó jelének, a keresztnek védelmével induljon a csatába. Konstantin kereszt alakú Chi-Rho monogrammal (XP = Khrisztosz) látta el katonái pajzsát és a zászlóit.

³ ALFÖLDI András: *Keresztény császárok, pogány Róma*. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő–Gödöllő 2005. 8.

⁴ ALFÖLDI: *Keresztény császárok, pogány Róma*. 11.

⁵ LACTANTIUS: *De mortibus persecutorum*, 44, 5; EUSZEBIOSZ: *Historia Ekklesiastiké*. 9, 132.

Ettől kezdve a kereszténység mellé szegődött. Őt nem a kereszténység hitrendszere vagy erkölcsi tanítása ragadja meg, hanem Krisztus hatalmába vetett meggyőződése, amelytől békeidőben birodalma felvirágozását s háborúban a győzelmét várja. Keresztény meggyőződésének alapja a földi siker volt.⁶ Krisztus felé hajlik, de mielőtt meghódolna neki, álmában kísérletet tesz vele, hogy megsegíti-e. Mikor e segítséget megtapasztalja, felkarolja a kereszténységet, s fokozatosan egyre jobban átadja magát neki.⁷ De azért benne a pogány és keresztény elemek tovább küzdenek egymással, miközben kezdi levetkezni a pogányság utolsó maradványait. A keresztben elsősorban mágikus védelmi eszközt lát, és ezért veszi át azt, 315-től pénzein is feltűnt, 324-ben pedig hadi jelvényként a császári zászlót is díszítette (labarum). Tehát az a csodás kereszt-látomás a milviusi csata előtt, melyet írásaikban Lactantius⁸ és Eusebios⁹ idéznek, mindenképpen történelmi tényként kezelendő, még akkor is, ha álm-jelenés formájában történt. Mert az álm-jelenés több mint legenda,¹⁰ bizonyíték erre, hogy Konstanin ettől fogva Krisztus evangéliumának szolgálatába szegődött, a kereszténységet pártolóvá vált.

Feltételezhetjük, hogy addig sem volt ismeretlen számára a kereszténység. Mindezt igazolják császári intézkedései, kifejezetten kereszténybarát politikája. Már 312. esztendő végén nyomást gyakorol Maximinus Daja-ra, hogy azonnal szüntesse be a keresztények üldözését.¹¹ Levélben utasítja Észak-Afrika helytartóját, hogy maradéktalanul adja vissza a lefoglalt egyházi javakat. Karthágó püspökének nagyobb pénzüsszeget utalt át, „a nagyon

⁶ ALFÖLDI: *Keresztény császárok, pogány Róma*. 23.

⁷ ALFÖLDI: *Keresztény császárok, pogány Róma*. 28.

⁸ LACTANTIUS: *De mortibus persecutorum*. 44, 5

⁹ EUSZEBIOS: *Historia Ecclesiastiké*. 9, 132.

¹⁰ KATUS László: *A középkor története*. Budapest 2001. 20.

¹¹ LACTANTIUS: *De mortibus persecutorum*. 1, 37

szent katolikus kultusz papsága számára”. A karthágói egyház papságát minden nyilvános szolgálattól felmentette, hogy zavar-talanul tudja teljesíteni istentiszteleti feladatát.¹² Rómában 312 decemberében felmenti a keresztény papságot (eretnekeket kivé-ve) a városi közszolgáltatások terhe alól, ezzel tulajdonképpen a keresztény klérust közhasznú testületnek ismerte el.¹³

313 februárjában Milánóban Licinus és Konstantin vallási kérdésekben is megegyeztek, kiadják a milánói rendeletet, a bi-rodalom helytartóihoz intézett körlevelet. A rendelet – a közjó érdekében – szabad vallásgyakorlatot és kultuszszabadságot biz-tosított „mind a keresztények, mind pedig mindenki más” szá-mára. Mindenkinek megengedte, hogy „szabadon azt a vallást kövesse, amelyiket akarja”. Visszavonták az üldözési rendeleteket és intézkedtek, „hogy bárki, aki a keresztények vallásának előírásait óhajtja követni, most szabadon és nyíltan, minden zaklatástól és háborgatástól mentesen kövesse”.¹⁴ Az 1700 évvel ezelőtt kiadott rendelet, mely közjogilag elismerte az egyházat és a pogány vallással egyenjogúvá tette, elvben (de nem gyakorlat-ban) megszüntette a pogány vallásnak eddigi kizárólagosságát. Már 314-ben, az arlesi zsinathoz intézet átiratában Konstantin magát Isten szolgájának (famulus Dei) nevezi. Birodalom-szer-te szobrok, festmények, éremképek, feliratok Nagy Konstantin kereszténység felé fordulásáról árulkodnak. Eusebios nem téved,

---

¹² SZÁNTÓ: *A katolikus egyház története* I. 132–135.; CUNNINGHAM, Mary: *Hít a bizánci világban*. Skolar Kiadó. 18–22

¹³ ALFÖLDI: *Keresztény császárok, pogány Róma*. 41.

¹⁴ Ezt a rendeletet Eusebiosz és Lactantius művei őrizték meg. LACTANTIUS: *De mortibus persecutorum*. 48., EUSZEBIOS: *Historia Ekklesiastiké*. 10, 5. In: Ókerf. IV. 425–428, és LACTANTIUS: *Az Isteni Gond-viselésről*. Helikon. Budapest é. n. 50–52.

amikor úgy jellemzi Nagy Konstantint, mint aki püspöknek tekintti magát.¹⁵

A milánói türelmi rendelet kibocsátása után Konstantin céltudatosan növelte az egyház erejét és fokozatosan a kereszténységet tette meg a birodalom eszmei alapjává. Mivel a birodalom lakosságának túlnyomó része, főképpen az arisztokrácia és a hivatalnoki kar pogány volt, óvatosan és körültekintően járt el a pogány vallás visszaszorításában. Első lépésként csak a házi jellegű (s nem a nyilvános) pogány szertartásokat tiltotta be.¹⁶ De aztán fokozatosan kezdte felszámolni a pogány szertartásokat: büntette a jóslások (béljósok, csillagjósok, madárjósok) különböző formáit, a varázslást és főként az áldozatbemutatást.¹⁷

Konstantin tudatosan védelmezte az egyházat, sorra felruházta a pogány államvallás kiváltságaival. A birodalom krisztianizálódásának fontos részét képezte a lakosság erkölcsi szemléletének, értékrendjének a megváltoztatása. A régi római törvények szerint a polgárok meghatározott életkorban (a férfiak 25–60., a nők 20–50. életévük között) kötelesek voltak törvényes házasságban élni és gyermeket vállalni, s a házasulatlanokat (*caelibes*) törvényileg hátrányos helyzetbe hozták. Ezek a szankciók azokat is sújtották, akik a keresztény tanítás szerint a szűzi életformára vállalkoztak. Konstantin 320 januárjában keresztény indíttatásból eltörölte a házasulatlanság és a gyermektelenség hátrányos jogkövetkezményeit. A házasság és a család intézményének védelmében viszont bevezette a szegény családok támogatását (315), tiltotta a válást (331), a házasságtörést

¹⁵ „Episcop al tututor, înscăunat de Însuși Dumnezeu”. Ld. EUSEBIOS: *Vita Constantini* I, 44,1. In: Eusebiu de Cezareea: *Viața lui Constantin cel Mare*. PSB 14. București 1991. 83.

¹⁶ ALFÖLDI: *Keresztény császárok, pogány Róma*. 81–85.

¹⁷ SÁRY Pál: *Pogány birodalomból keresztény birodalom*. SZIT. Budapest 2009. 14–21.

és általában a nemi erkölcs elleni bűncselekményeket súlyosan büntette. Igyekezett visszaszorítani a pogányok erkölcstelen kicsapongásait, s megakadályozni a leányok prostitúcióra való kényszerítését. Intézkedett a szegények, özvegyek, árvák és örökséggel nem rendelkezők gondokodásáról.¹⁸ Korlátozta az apai és rabszolgatartói hatalmat. Eltörölte a gyermek megölésének jogát, s a rabszolgák kínzását bűncselekménnyé nyilvánította.¹⁹

313-ban Róma püspökének ajándékozta a lateráni palotát, s megkezdte a lateráni templom építését. Keresztény érületből 315-ben megszüntette a keresztre feszítés büntetését, 316-ban megtiltotta a bűnözők homlokára való bélyegsütést. 320-ban Szent Péter sírja fölé lerakta a Szent Péter templom alapjait, melyet követett a jeruzsálemi Szentsír-templom, a betlehemi Jézus Születése-templom és a trieri császári palota kettős templomának építése.

321-ben az egyháznak biztosította azt a jogát, hogy hagyatékot fogadjon el. Ugyanezen év márciusában rendelkezik a vasárnap megszenteléséről. Rendelkezésével megtette az első lépést a pogányok hátrányára, hogy rájuk kényszerítette az egyház ünnepi naptárát. Igaz, hogy vasárnap a pogány Sol napjára esett, de azért korántsem közömbös rendszabály, hiszen a keresztények régóta a „Nap napján” tartották az Eucharisztia ünnepét,²⁰ és ezzel a császár a keresztények felfogását avatta ünneppé, amint Eusebios állítja.²¹

A pogányság visszaszorításában igen óvatosan járt el, mert, főleg Nyugaton a lakosság nagyobbik része még pogány volt. A

---

¹⁸ HAVAS László: *Nagy Konstantin keresztény állama*. In: *Vigilia* 11 (2013) 820–827. Itt: 822.

¹⁹ SÁRY: *Pogány birodalomból keresztény birodalom*. 22–37.

²⁰ IUSTINOS: *Apologia*. I. 67, 7.

²¹ EUSEBIOS: *Vita Constantini* IV, 18, 1. In: *Eusebiu de Cezareea: Viața lui Constantin cel Mare*. 166.

Pontifex Maximus címet megtartotta ugyan, de megtiltotta képeinek isteni tiszteletét.²²

Konstantin valláspolitikájában következetesen ragaszkodott a vallások egyenlőségéhez. Nem követelte a keresztény jegyek alkalmazását a 315-ben elkészült római diadalíven. Uralkodása idején veretett 11 pénzsorozat közül csak egy mutat fel keresztény motívumokat. Vallási lojalitását igazolják egyes rendelkezései. Pl. Hispellumban megengedte, hogy saját tiszteletére pogány templomot építsenek.²³ A keresztény papságnak ugyanazokat a kiváltságokat biztosította, mint amelyeket a pogányság élvezett.

A császár egyéb rendelkezéseivel kifejezetten támogatta a kereszténység elterjedését és megerősödését. Annak érdekében, hogy a kereszténységet a római állam szilárd eszmei alapjává tegye, Licinius 324-es legyőzése után felszólította alattvalóit, hogy lépjenek be az „igazság házába”, pedig egy évvel azelőtt (323) törvényileg tiltotta meg a vallási meggyőződés miatti zaklatásokat.²⁴ A kereszténység tekintélyének és erejének növelése érdekében a hivatalok betöltésénél kedvezett a keresztényeknek. Az egyház számára mindenütt fényes bazilikákat emelt. A 330-ban felavatott új fővárosnak („új Róma” = néa Rómé), Bizáncnak (Konstantinápolynak) teljesen keresztény jelleget adott.²⁵ Ugyanakkor, bár tekintettel volt a lakosság többségének pogány jellegére, a pogányságot fokozatosan visszaszorította. A pogány templomokat pusztulni engedte, az erkölcstelen bálványimádás vagy a pogány papok csalásai miatt hírhedtté vált templomokat leromboltatta. Több pogány filozófust kivégeztetett, a pogány templomok kincseit elkoboztatta, az arany istenszobrokat beolvasztatta. Megtil-

²² FRANZEN, August: *Kis egyháztörténet*. Szeged 1998. 73.; SZÁNTÓ: *A katolikus egyház története* I. 137.

²³ EUSEBIOS: *Vita Constantini*. 16.

²⁴ EUSEBIOS: *Vita Constantini*. 2, 56.

²⁵ ALFÖLDI: *Keresztény császárok, pogány Róma*. 145–161.

totta a bálványok előtti magánáldozatokat s a tisztviselőknek a nyilvános áldozatokon való részvételt.²⁶

Nagy Konstantin 337 húsvétján keresztelkedett meg.²⁷ Megtérése – az újabb kutatások szerint is – őszinte volt. Valószínűleg azért nem keresztelkedett meg előbb (különben akkor a felnőtt keresztelkedés szokás volt), mert nem akarta kezét megkötni. Ugyanis egész egyénisége rendkívüli, szinte messiási öntudattal volt eltelve. Küldetésének hitte, hogy az egész birodalmat mind politikailag, mind vallásilag újjáteremti. Magát a 13. apostolnak tartotta, ilyen értelemben állított magának síremléket az Apostolok templomában 12 szimbolikus szarkofág között.²⁸ Nem törte a fejét, hogy hol kezdődnek a külső ügyek és hol végződnek az egyház belső ügyei. Konstantin küldetése tudatában egyszerűen minden egyházi ügybe beleszólt. Uralmával kezdetét vette a keresztényi jellegű cezaropapizmus. A birodalom egységének megőrzése érdekében avatkozott be a teológiai (donatizmus, arianizmus) vitákba.²⁹ De egyház és az állam viszonyát tekintve, uralkodása idején békésnek mondható. Részben azért, mert önmagát nem az egyház abszolút urának tekintette, hanem csak a vallási egység és béke biztosítójának, részben azért, mert a keresztény közfelfogás a császári méltóságnak szakrális jelleget tulajdonított, és nagyon hálásnak mutatkozott az egyház felemelésével és a privilégiumok osztogatásával.³⁰

Nagy Konstantin 337-ben halt meg. Míg a keleti egyház édesanyjával, Ilonával együtt szentként tiszteli, addig a latin egyház csak Ilonát ismeri el szentnek, a császárt pedig „nagy”-nak nevezi. Megítélésünk szerint földi életében erkölcsileg tökéletlenek

²⁶ ADRIÁNYI: *Az egyháztörténet kézikönyve*. 97.

²⁷ EUSEBIOS, *Vita Constantini* 4, 61–63.

²⁸ „Episcopus in externis” vö. EUSZEBIOSZ, *Vita Constantini* 4, 24.

²⁹ ADRIÁNYI: *Az egyháztörténet kézikönyve*. 96.

³⁰ SZÁNTÓ: *A katolikus egyház története* I. 144.

bizonyult: kezéhez rengeteg rokoni vér tapadt, vallási elgondolásai babonával és pogány elemekkel keverték, és a keresztség felvételét halálos ágyáig halogatta. „Nagy”-nak viszont jogosan nevezi mind az egyház, mind a történelem, mert Európa történelmének legfontosabb ideológiai és politikai fordulatát hajtotta végre, és ezzel nemcsak a kereszténység teljes kibontakozását biztosította, hanem a kereszténységre épülő európai kultúra alapjait is lefektette.³¹

---

³¹ SZÁNTÓ: *A katolikus egyház története* I. 145.; BRANDT, Hartwin: *Nagy Konstantin, az első keresztény uralkodó*. 129–221.